

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

JAROSLAV
PÁNEK

PETR VOK Z ROŽMBERKA

Život renesančního kavalíra

Petr Vok z Rožmberka

VYŠEHRADEK

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

EX Bibliotheca, Illustrissimi Principis,
Domini Dñi Petri Vok, Ursini, Domini Do-
mus à Rosenberg, Ultimi & Senioris, & è Pri-
matibus Bohemorum celsissimi, et antiquif:

ANNO CHRISTI.

M. DC. X.

JAROSLAV
PÁNEK

PETR VOK Z ROŽMBERKA
Život renesančního kavalíra

Petr Vok Rožmberka

VYŠEHRAĐ

Vyobrazení na obálce:

Petr Vok z Rožmberka jako čtyřicátník.

Olejomalba Mistra Petra Voka, 1580

(Lobkoviczká sbírka – Nelahozeves).

Vyobrazení na s. 4:

Exlibris Petra Voka z Rožmberka. Rytina

Egidia Sadelera z roku 1609.

Mezi skutečností a legendou

Počátek sedmnáctého století nesliboval obyvatelům zemí Koruny české nic dobrého. Dlouhodobé ochlazení střeoevropského klimatu jakoby symbolicky uzavřelo dobu hospodářské prosperity v prvním století novověku.¹ Tatam byla bezstarostnost, s níž Češi přijímali zprávy o tureckém bojišti jen jako ohlas vzdálených příběhů. Nedaleko východních hranic Moravy už několik let trvala dlouhá válka mezi Osmanskou říší a Habsburky, válka z velké části živená daněmi českých poplatníků a občas do svého víru strhující také šlechtice, měšťany a poddané z Čech a Moravy. Ještě mnohem hrozivěji vyhlíželo vyhrocování nepřátelství mezi katolíky, luterány a kalvinisty na západ od českého pomezí. Svatá říše římská národa německého, Nizozemí, Francie, Španělsko i bohatá italská knížectví v čele s papežskou kurií a dokonce také Polsko-litevská unie, mohutný soused České koruny na severu, se diplomaticky, ale i vojensky připravovaly na příští mezinárodní konflikt. Ani České království nebylo těchto otřesů ušetřeno – v posledním roce šestnáctého století nastoupila do čela zemské vlády skupina rozhodných katolíků, kteří se rozloučili se smyslem svých předchůdců pro kompromis a začali se chystat na konečné zúčtování s evangelíky. Evropa i český stát se otrásaly vnitřními rozpory, jež na sklonku druhého desetiletí sedmnáctého věku vyústily do třicetileté války.²

Největší konflikt dosavadních evropských dějin nepřinesl jen potoky nadarmo prolité krve, zástupy vyhnanců, zpustošené země, hlad a bídu. K jeho koloritu nepatřila jen popravni lešení a neslýchané zábory majetku, ponížení starobylých zemských práv a popření náboženských i stávkových svobod. Bezmezná násilí a utrpení nekončící války od základu změnily pohled na svět. S konečnou platností se vytratil někdejší renesanční optimismus a humanistická víra ve schopnosti člověka. Lidský

jedinec se cítil bezmocně zmitán osudem a jako poutník bloudící v nepřehledném labyrintu buď propadal bezduchému cynismu, nebo spojoval své naděje s milostí Boží.

Dramatická proměna nepostihla jen prožívání přítomnosti a výhledy do budoucna, ale také vnímání minulosti. Poryv třicetileté války přerušil souvislé chápání dějů, jež na sebe dříve přirozeně navazovaly, avšak nyní, po prožitcích tolika hrůz, se skutečnosti staré jen několik desetiletí začaly jevit jako cosi neskutečně vzdáleného. Zvláště tam, kde přítomné a minulé události stály ve zjevném kontrastu, vznikaly neobyčejně příznivé podmínky pro idealizaci minulosti. Dávná skutečnost se měnila v pohádku a kdysi živé postavy vyrůstaly v bájně hrdiny.

Právě tak tomu bylo v jihočeské Třeboni, poslední rezidenci legendárního Petra Voka z Rožmberka. Město, jehož obyvatelé se po třicetileté válce postarali o zvěčnění památky svého někdejšího vladaře, na sklonku 17. století vynikalo nanejvýše svým půvabem. Roku 1699 jej vystihl vedutista Maxmilián Stránský; soustředil se na dvě treboňské dominanty – rozlehlý zámecký areál, vcelku zachovaný v podobě, kterou mu vtiskl poslední Rožmberk, a mohutné opevnění, objímající město prstencem hradeb. Zato při zachycení vnitřní zástavby nezakrýval její mnohem skrovnější ráz. Ani pečlivě vykreslené fasády měšťanských domů nemohly zastříti poválečný pokles Třeboně mezi nezámožné venkovské obce.³

A přece se za hradbami maloměsta na břehu rybníka Svět odehrávala dramata, jež souzněla s pochmurnou historií Čech a střední Evropy v posledních letech před třicetiletou válkou i v jejím průběhu. Měla své hluboké kořeny v minulých staletích, vlastně už v roce 1366, kdy město středověkého založení získali Rožmberkové. Od té doby až do konce 16. století se Třeboň stala vedle Českého Krumlova druhým hlavním sídlem nejvýznamnějšího velmožského rodu v Čechách. Měla výjimečný hospodářský význam jako středisko kvetoucího panství s výnosným rybníkářstvím a zároveň požívala věhlasu nedobytnosti. Ještě uprostřed válečného běsnění napsal o ní Pavel Stránský ve spisu *Český stát*, že Třeboň je „*neobyčejně silná pevnost, ležící na rovině mezi bažinami*“ a že „*nepřátelské útoky u této pevnosti vždy umdlely*“.⁴ Za vladařství Petra Voka povýšila Třeboň na centrum zmenšeného, ale dosud úctyhodného rožmberského dominia a stala se i za hranicemi Čech uznávaným dějištěm společenského, politického a kulturního života. Když roku 1611 zdělili Třeboň Švamberkové, navázali sice na politickou orientaci Petra Voka a v protihabsburském duchu ji ještě prohloubili, ale jinak postrádali velkorysost svých předchůdců. Ostatně k rozvinutí vlastního vel-

možského programu se jim ani nedostávalo času. Petr ze Švamberka se bezvýhradně připojil k opozici nekatolických stavů a patřil k nemnoha českým pánům, kteří byli ochotni vložit do zápasu s Habsburky i vlastní majetek. Břemeno odboje proti panovnické dynastii s ním ovšem museli nést i jeho poddaní.⁵

Třeboň vstoupila do českého stavovského povstání v letech 1618 až 1620 zatížena vlastními existenčními problémy. Měsíc před pražskou defenestrací, na Velký pátek 13. dubna 1618, zachvátil město požár a zničil většinu z necelé stovky jeho domů. Živelní pohroma ukončila šťastný vývoj města na samém prahu třicetileté války. Mnozí obyvatelé se museli uchýlit do sklepů, trosek vypálených domů a do narychlo zhotovených příbytků. Zato mohutné opevnění zůstalo nedotčeno a Petr ze Švamberka se hned v květnu 1618 postaral o jeho další zdokonalení.

Význam třeboňských hradeb byl zřejmý od prvních dnů české války, kdy začaly bojové operace stavovského a císařského vojska. Jižní Čechy ležely na spojnici mezi povstaleckou Prahou a habsburskou Vídní, a obě nepřátelské armády se od počátku soustředily k ovládnutí strategicky důležitého jihočeského území. Císařští drželi jako klíč k jižní části země České Budějovice, zatímco pro stavovské rebely měla podobný význam třeboňská pevnost. Díky Petrovi ze Švamberka, který se stal jedním z členů českého direktoria a poté i zemské vlády po boku zvoleného krále Fridricha Falckého, se mohli povstalci na třeboňské hradby plně spolehnout. Nedůvěřovali však vojenským schopnostem měšťanů a vcelku právem si nedělali iluze o jejich vytrvalosti při budoucím obléhání. Proto přes odpor Třeboňských udržovali od letních měsíců 1618 ve městě silnou posádku, která měla hlavní opěrný bod na rakouských hranicích udržet za každou cenu.⁶

Rozhodnutí direktorů mělo dvojí ostří. Uchránili sice Třeboň před dobytím a vypleněním, jaké postihlo mnoho měst a městeček v okolí, zároveň však vložili na bedra měšťanů krajně obtížný úkol. Posádku bylo třeba ubytovat, živit a společně s ní snášet všechny útrapy kasárenského života. Počet vojáků se zvyšoval do jara 1620 až zhruba na tisíc mužů, což bylo asi víc než všech civilních obyvatel města i s uprchlíky z venkova dohromady. S přibývajícími měsíci české války se situace zhoršovala. Vojáci dostávali sjednaný žold jen velmi nepravidelně, a proto si zásobování nezřídká vynucovali od měšťanů na dluh nebo docela zdarma, někdy také bezostyšně loupili v okolních vesnicích.

Hospodářské zázemí třeboňských měšťanů se v důsledku válečných událostí rychle zužovalo. Mezi Třeboní a Českými Budějovicemi, vzdále-

nými sotva 25 kilometrů, probíhala nepřátelská linie a vzájemné výpady vojsk i časté drancování při honbě za potravou a spíží měnily vesnice na třeboňském panství v pustinu. Měštští řemeslníci ztráceli surovinové zdroje, zvláště pro potravinářskou a kožedělnou výrobu, ale i odbytové zázemí. Pohyby vojsk trvale ohrožovaly obchodní spojení, finanční možnosti měšťanů se oproti mírové době povážlivě ztenčovaly, ale nároky vojenské posádky rostly. Těžkou ránu pro hospodaření města znamenalo na počátku roku 1620 úplné zničení třeboňského předměstí, jež při nenadálém nočním útoku vypálilo císařské vojsko.⁷

Vojáci i neozbrojení poddaní lidé umírali tehdy pod třeboňskými hradbami po stovkách, jak o tom se strohou věcností vypráví ve svých pamětech český rytíř a císařský důstojník Jindřich Hýzrle z Chodů: *„Přibylí jsme k městu (s 1500 mušketýry) před úsvitem a nepřítel o nás ještě nic nevěděl. Na předměstí měl 300 mušketýrů, ale ani jedinou vartu, takže všichni pěkně leželi a spali. Když jsme přitáhli až k nim, upadli na ně s pěchotou ze dvou stran a s rejтары z třetí strany a předměstí i stodoly jim zapálili, vůbec nevěděli, jak se to stalo. Co ve stodolách zůstalo, to shřelo, co ven vyběhlo, to moji rejтары a knechti rozsekali a pobili, co snad ještě v košili uteklo nebo se někde skrylo, to pomrzlo, poněvadž ta noc byla tak strašně mrazivá, že i nám 200 soldátů dobře oblečených od mrazu zhy-nulo. Z lidu nepřátelského tam celé dva praporce zůstaly.“*⁸

O osudu českého povstání rozhodla krátká bitva na Bílé hoře u Prahy 8. listopadu 1620. Sociální základna odboje nebyla dostatečně široká ani na počátku povstání a během dvou let se ještě zúžila na radikální evangelickou šlechtu. Pod náporem vojenské přesily se rozložila nejen stavovská armáda, ale i řady povstalců, takže od bělohorské bitvy patřila naprostá většina Českého království opět Habsburkům. Avšak několik opevněných míst v zemi kladlo odpor ještě dlouhé měsíce. Mezi nejvytrvalejší patřila Třeboň, kterou císařské vojsko pod velením Baltazara Marradase obléhalo od 21. září 1620. Do boje o jihočeské město se promítl konflikt mezi dvěma mocensko-politickými tábory soudobé Evropy. Obléhatele vedl španělský šlechtic don Marradas, jenž v tomto dílčím střetu reprezentoval habsbursko-katolický blok,⁹ obráncům Třeboně – dvěma skotským, jednomu německému a jednomu českému praporci – velel anglický podplukovník John Seton z Carchunothu, sloužící králi Fridrichovi Falckému a jeho prostřednictvím i volnému seskupení protihabsbursko-evangelických sil.¹⁰ Na průběhu a výsledku boje sice závisela holá existence třeboňských měšťanů, ale oni sami tu vystupovali jen jako bezmocné figurky na velké válečné šachovnici.

Obyvatelé raně novověkého města – řemeslník, voják a kupec. Dřevorez Tobiasa Stimmera z druhé poloviny 16. století.

Z právního hlediska bylo ovšem postavení Třeboně složitější. Ještě před pádem povstání, 24. září 1620, náhle zemřel asi čtyřicetiletý Petr ze Švamberka, a třebaže po něm zůstali dědici, Třeboň se načas ocitla bez vrchnosti. Měsíc po bělohorské bitvě, kdy již bylo město obklíčeno nepřáteli, „ujal se“ Třeboně uprchnuvší král Fridrich a přenesl na městskou radu správu celého přilehlého panství. Takové rozhodnutí mohlo mít za mírových okolností dalekosáhlý význam, ale nyní zůstalo jen prázdným gestem poraženého panovníka. Skutečnou moc nad panstvím drželi císařští důstojníci, zatímco ve městě vládl pevnou rukou podplukovník Seton. Třebaže krále výmluvně přesvědčoval o své oddanosti až za hrob, sám byl především žoldněrem, pro něhož válečné umění znamenalo zdroj obživy a cestu k bohatství.

V čele žoldněřských oddílů a českých vojáků, vyslaných do treboňské pevnosti k ochraně zemské hranice ze Slánského kraje, dovedl Seton zorganizovat obranu města tak, že na ní ztroskotaly všechny nájezdy

dobyvatelů. Avšak jeho cíl nespočíval v trvalém udržení Třeboně pro Fridricha Falckého, což beztak vyhlíželo v úplném obklíčení naprosto beznadějně, nýbrž v úspěšném dovršení vlastního válečného podniku v Čechách. Nejenže si Seton od Třeboňských vynucoval zajištění obživy pro své vojáky, ale ukládal jim také neúnosné finanční povinnosti, jejichž výtěžek přirozeně plynul do jeho kapes. Vymáhal žold pro vojáky, na nucených „půjčkách“ vybral přes 10 000 zlatých a v únoru 1621 za jediný den vyždímal ze zubožených měšťanů 4000 zlatých pod pohrůžkou, že dá město zapálit a tamní domy vyplenit.¹¹

Kdyby záleželo na Třeboňských, dávno by se vzdali beznadějně obrany. Jim šlo jen o takovou kapitulaci dohodu, která by zabránila císařskému vojsku v bezuzdném plenění a vraždění ve městě. Po půldruhém roce obležení pozbyl další boj jakýkoli smysl i pro Setona. Město bylo vyhladovělé, finančně i materiálově vyčerpané a navíc posádka zůstala bez střeliva. Obléhání, které zastupovali důstojníci stavovské posádky a třeboňská městská rada, dosáhli 23. února 1622 dohody s hrabětem Maradasem o vydání města pod podmínkou, že jim budou zachovány životy, majetek, stará privilegia a náboženské vyznání. Třeboňská posádka byla rozpuštěna a většina vojáků, kteří dosud sloužili vyhnanému králi Fridrichovi, dobrovolně vstoupila do služeb císaře Ferdinanda II. Zatímco podplukovník Seton odjížděl z Třeboně vcelku uspokojen finančním výnosem dvouletého českého dobrodružství, vlády nad městem se ujímali císařští žoldnéři.¹²

Před očima třeboňských měšťanů se otvírala krajně nejistá budoucnost. V průběhu obléhání ztratili zbytky iluzí o povstání, s jehož pádem se zhroutila i stará stavovská společnost. Nyní je čekalo soužití s radikálně změněným režimem, založeným na neomezené moci habsburského panovníka a na náboženském monopolu katolické církve. Avšak válečné běsnění, v němž nejpádnejším argumentem zůstávalo bezohledné vojenské násilí, mělo trvat ještě nekonečných šestadvacet let.

V době, kdy se Třeboň vzdávala habsburským vítězům a odříkala se spoluviny na poraženém stavovském povstání, těžiště válečných událostí již leželo mimo české země. Pokud se později bojovalo i v Čechách, okolí města netrpělo tolik jako na počátku třicetileté války. Přesto na Třeboň i nadále doléhaly hospodářské důsledky bojů, průtahy císařských vojsk a lavinovitě se šířící epidemie. Stav třeboňského panství byl beztak už ve dvacátých letech 17. století katastrofální. Pole, louky a lesy zůstaly zpustošeny. Mnohé rybníky, jimiž se ještě nedávno pyšnilo rožmberské domínium, mlýny a dvory podlehly zkáze. V blízkém okolí Tře-

boně zůstalo 34 pustých vesnic, počet obyvatel na panství se v důsledku surového vraždění a hromadného útěku poddaných snížil asi na desítku. Podle očitého svědka, kněze Adama Putschära – slovy *Třeboňských pamětí* Adama Pucara, „*pána dobrého a správného*“¹³ – roku 1625 žádné jiné panství v Čechách nebylo tak zpustošené, vypálené a liduprázdné jako Třeboňsko.¹⁴

Samotné město díky pevným hradbám sice tolik neutrpělo, ale i v něm byla situace velmi zlá. Muselo se rozloučit s předbělohorskou prosperitou a blahobytem, který vyplýval z ekonomického zájmu a osobní přízně vrchnosti. Poničením panství bylo nadlouho oslabeno přirozené zázemí Třeboně. Její předměstí bylo vypáleno tak, že na něm roku 1625 nezůstal jediný usedlý obyvatel, a počet měšťanů uvnitř hradeb dosahoval sotva poloviny mírového stavu. Nepříznivé důsledky vyliďnění přetrvávaly ještě dlouho po skončení bojů. Podle soupisu z roku 1661 zůstávala neobydlena devítina městských a dvě třetiny předměstských usedlostí. V důsledku války se hospodářský a populační vývoj města zastavil a byl vržen daleko nazpět. Trvalo celé století, než se podařilo ztráty vyrovnat.

Ještě v jednom ohledu se Třeboň nuceně vrátila zpátky do minulosti. Násilím i náboženskou agitací bylo obyvatelstvo Třeboňska převedeno ke katolictví, jediné víře, přípustné v nastávajícím konfesijním absolutismu. Situace se zde lišila od krajů s výraznou reformační tradicí hned z několika důvodů. Předně v době reformace vládli „dvojímu lidu“ ve městě a okolí umírnění katoličtí Rožmberkové a teprve na sklonku 16. století, kdy již reformační vlna slábla, nastoupily protestantské vrchnosti, Petr Vok a po něm Švamberkové. Dále je třeba vzít v úvahu, že Třeboň ležela na rozmezí oblastí s evangelickými a s katolickými věřícími, přičemž za předbělohorských vrchností nevyvolávalo soužití většinových utrakvistů s menšinovými katolíky žádné vážnější obtíže. Díky tomu se konfesijní otázka v Třeboni nestala vážným politickým problémem, který by měšťany stmeloval do nepřátelených skupin a po Bílé hoře udržoval v protestantech ducha odporu. A konečně u obyvatelstva početně zdecimovaného válkou ani nepřekvapí, že se nevzchopilo k výraznějším projevům rezistence.

Únava z dlouhotrvajícího obležení a špatné zkušenosti s bezohlednými souvěrci ze stavovské posádky posílily sklon treboňských měšťanů k trpnému přijetí nových náboženských poměrů. Povrchní rekatolizace proběhla velmi rychle a nová vrchnost ji dokázala ocenit. Císařův syn, dosud nevládnoucí český král Ferdinand III., odpustil 20. prosince 1629 Třeboňským účast na povstání a potvrdil jejich staré výsady právě proto, že se tak ochotně vrátili do lůna katolické církve.

O posílení katolictví na svém novém panství se Ferdinand III. postaral také restitucí dávno zaslých církevních ústavů. Rozhodl se totiž obnovit v Třeboni a v blízkých Borovanech dva kláštery, či přesněji řečeno augustiniánské kanonie, které v šedesátých letech 16. století zrušil starší bratr Petra Voka Vilém z Rožmberka. Podle Ferdinandova nařízení z roku 1631 se měly kanonie zapojit do protireformačního díla, ale zároveň se měl do jejich držení vrátit kdysi zabraný majetek. Právě v tom tkvěl zárodek sporů, které pak vzrušovaly Třeboň po několik desetiletí. Jednak nikdo přesně nevěděl, nač mají řeholníci v bílých talárech nárok, jednak se restituce církevního majetku přičila jeho novým držitelům, mezi nimiž největší podíl měla sama třeboňská vrchnost. Opakovaná šetření komisí, pátrání po písemných pramenech a výslechy svědků, z nichž se beztak sotva kdo pamatoval na působení augustiniánských kanonií, spory o pozemky a desátky, o výrobní a tržní privilegia, opakované stížnosti na všechny strany a zásahy vídeňského dvora, to vše od třicátých let rozvířovalo poklidnou hladinu veřejného mínění v živořícím městě a vytvářelo napětí mezi řeholníky, správci panství a městskou radou.¹⁵

Vleklé spory se prohloubily v šedesátých letech 17. století, kdy se do čela třeboňské kanonie dostal P. Norbert Heermann. Mladý, podnikavý a přitom neobyčejně ctižádnostivý Němec z Magdeburku udělal na Třeboňsku rychlou kariéru. Ani ne třicetiletý se stal roku 1658 administrátorem v Borovanech, po dvou letech přešel ve stejné hodnosti do Třeboně a za další dva roky (1662) povýšil na třeboňského probošta, prvního po obnovení tamního řeholního domu. Důslednou rekatolizaci města a okolní krajiny pokládal za své životní poslání a v zemi, jejímž jazyku se nikdy nenaučil, se snažil vyplenit pozůstatky „kacířství“. Stál u zrodu třeboňského bratrstva Bolestí Panny Marie, jež získalo roku 1666 papežské potvrzení a odpustky, a vzestup svého kláštera chtěl povýšit na prestižní záležitost celé katolické církve. Sdílel politické ambice vysokého duchovenstva, které se v pobělohorských Čechách stalo nejpřednějším zemským stavem, a v čele své kanonie se chtěl uplatnit jako samostatný, na patronátním třeboňském panství nezávislý prelát. Neoprávněným postupem vyvolal Heermann ostré zákroky vrchnostenských správců, ale do otevřeného konfliktu vehnal i měšťany, jimž upíral jejich hospodářské výsady a nároky na charitativní činnost kláštera. Rozsah a síla střetu byly sice umocněny arogantním vystupováním třeboňského probošta, ve své podstatě však vyvěraly z majetkových a mocenských rozporů mezi posílenou církví, světskými vrchnostmi a měšťanstvem.

Trojice mnichů.
Dřevořez Tobiasa
Stimmera z druhé
poloviny 16. století.

Napětí mezi kanovníky a měšťany přerůstalo v otevřené nepřátelství, jež dosáhlo vrcholu v prosinci 1670. Řeholníci ztratili poslední zábrany a využili kazatelný i chrámový zpěv k neslýchanému útoku. Slovy *Starého zákona* zlořečili městu a vyřkli kletbu nad jeho obyvateli. Veršem 108. žalmu Davidova – „*s Bohem statečně si povedeme, on rozšlape naše protivníky*“ – dali najevo naprostou nesmiřitelnost vůči Třeboňským. Leč taková slova nezastrašila, nýbrž pobouřila. Měšťané za podpory zámeckého hejtmána a panských myslivců oblehli klášter a nepřipustili jeho zásobování potravinami. Tři augustiniáni byli zadrženi a uvězněni na zámku. Teprve zásah pražského arcibiskupa zprostředkoval příměří, ale i později vyvěrala na povrch skrytá nenávisť. Řeholníci, jejichž počet dosahoval pětadvaceti, se v Třeboni cítili jako v nepřátelském městě. Vycházeli do ulic ozbrojeni šavlemi a holemi, aby se mohli bránit útokům, a jednou také došlo k neúspěšnému atentátu na samotného probošta.¹⁶ Snahy o úplné vymanění augustiniánské kanonie z područí světské vrchnosti i o podrobení města klášteru skončily

v 17. století neúspěchem. Zanechaly však v tamním veřejném mínění patrnou stopu, která se podílela na utváření místní historické tradice.

Tak svérázné prožití třicetileté války a následné vyhocení vztahů mezi měšťany, vrchností a představiteli církve, k jakému došlo v Třeboni během 17. století, nutilo ke zvláště úpornému srovnávání přítomnosti s minulostí a usměrňovalo výběr historických námětů. Ve vědomí lidí, kteří prožili první polovinu 17. století, se základním mezníkem nutně stala třicetiletá válka. Pro většinu treboňských měšťanů splývala minulost s rožmberskou vládou, s mírem a blahobytem. Zato po smrti posledního Rožmberka se valila jedna pohroma za druhou. Zatímco Švamberkové si ještě zakládali na tom, že jsou přímými dědici Rožmberků, pak skonem Petra ze Švamberka a důsledky Bílé hory staré časy nenávratně skončily. Během třiceti let se osmkrát změnila vrchnost nebo skutečný vládce města. Pomyslného ochránce, krále Fridricha, vystřídala tvrdá vojenská správa, ať už ji představovala stavovská posádka nebo císařské vojsko, potom následovalo několik příslušníků habsburské dynastie a přechodně i členové polské královské rodiny. Až do nástupu Schwarzenberků ve druhé polovině 17. století šla Třeboň z ruky do ruky. Na rozdíl od Rožmberků, kteří tu vládli nepřetržitě 245 let, žádná nová vrchnost nezakotvila nadlouho, nezískala pevnější vztah k panství a městu, ani neprojevila zájem o rozmnožení městských privilegií. Měšťané byli stejně nebo ještě větší měrou než dřív zatěžováni povinnostmi, ale postrádali vrchnostenskou ochranu, základní jistotu, z níž v klidnějších dobách vyrůstala poddanská mentalita.

Zatímco pobělohorské vrchnosti přicházely a odcházely, aniž by poddaným jakkoli ulehčily břemeno války, poslední dny Petra Voka byly ve vzpomínkách ozářeny jeho obětavým úsilím o zachování míru. O diplomatických jednáních, která vedl rožmberský vladař zjara 1611, aby uchránil jižní Čechy před pleněním cizími žoldnéři, se mohli poddaní dozvědět jen velmi málo. Zato jim neuniklo, že na odvrácení válečné hrozby obětoval svůj stříbrný poklad. Tento ojedinělý čin se vryl do paměti prostých lidí a v dobách úpadku a nejistoty podnítil obdiv k někdejší vrchnosti. Představa o dobrotivém vladaři přerůstala hranice mezi skutečností a legendou. Ve „vypravování starců“, jak je půlstoletí po smrti Petra Voka zaznamenal učený jezuita Bohuslav Balbín, již splývala se starší pověstí o rožmberské Bílé paní.¹⁷

Lidovým vypravěčům nešlo tolik o historickou výstižnost jako spíše o zapůsobení na city posluchačů. Pověst se nemohla spokojit s nostalgickou vzpomínkou na minulost, ale vyjádřila i skrytý odpor proti sou-

dobým vrchnostem, jejich cizáckému původu a kořistnickému vztahu k měšťanům. Ne nadarmo sáhli vypravěči k drsným slovům opovržení, jaká známe z Balbínova záznamu. Vložili je do úst Bílé paní, která podle pověsti navštěvovala Petra Voka už jako nemluvnátko a chovala ho v náručí. Jednoho dne jí komorná nechtěla dítě svěřit a tázala se, jakým právem se tajemná přichoží malého Rožmberka dotýká. Bílá paní se na dvořanku za její povýšenecké chování rozhněvala: „*Ty, vece, ženo nečistá a děvko prodajná, opovažuješ se mne na to ptáti, ty, kteréś nedávno sem takřka s bosýma nohama přilezla?*“ Když pak Bílá paní z třeboňského zámku odcházela, projevila svou přízeň budoucímu vladaři vzácným darem, stříbrným pokladem ukrytým ve zdi, který byl nalezen teprve za Vokova stáří a posloužil k vykoupení míru.¹⁸ Místní *Pověst o Bílé paní na Třeboni a pokladu pana Petra Voka* vznikla patrně jako bezprostřední odezva na utrpení za třicetileté války. Přenášela se z pokolení na pokolení a podávala svědectví o tom, že Petr Vok z Rožmberka žije v třeboňském prostředí jako symbol šťastnější minulosti.

Vestfálským mírem roku 1648 třicetiletá válka skončila, ale její následky trvaly ještě v příštích desetiletích. Odcizení mezi poddanými měšťany a vrchností se nepodařilo překonat, naopak na Třeboňsko doléhaly snahy šlechtického velkostatku o utužení právní vázanosti nejen vesničanů, ale i poddaných ve vrchnostenských městech a městečkách. Panští úředníci zasahovali do hospodaření třeboňské obce a porušovali její privilegia, týrali měšťany a omezovali pravomoc městské rady. Právě tehdy stál v čele města Vavřinec Benedikt Mecer, který byl po celých dvacet let (1662–1682) třeboňským primasem. Byl to vzdělaný muž, který nasbíral mnoho zkušeností jako písař panského pivovaru v blízké Lomnici a pak i za archivářské služby na třeboňském zámku. Poněvadž nepostrádal literární zájmy ani schopnost jadrného vyjadřování, chopil se místní historické tradice a zachytil ji ve spisku, jemuž se později dostalo názvu *Třeboňské paměti*.¹⁹

Dílko vzniklo kolem roku 1673, kdy se značně vyhrotil vztah mezi městskou radou a zámkem. Vrchnostenský hejtman Eliáš Mayerhofer podle Mecerových slov „*by byl rád všecky privilegia měský zrušil, souseďy z Třeboně vyhnal a sedlákův nasázel*“. O takovém bezpráví, jaké zavedl tyrolský přistěhovalec Mayerhofer, „*co Třeboň stojí, nikdy slýcháno nebylo*“.²⁰ Jakkoli Mecerovy úsudky nepostrádají osobní zaujetí, výstižně zachycují autorův kritický vztah k tehdejší správě třeboňského panství. V letech, kdy Mecer spisoval *Třeboňské paměti*, nebylo zlepšení na obzoru. Tím víc lákaly nostalgické vzpomínky na dobu posledního

Rožmberka, opředěného již dříve obdivnou legendou. Mecer sice mnoho z rožmberských časů nepamatoval, neboť v roce Vokova úmrtí mu bylo teprve osm let, ale hodně slyšel mezi měšťany a panskou čeledí a utajeny mu nezůstaly ani písemnosti v zámeckém a městském archivu. Naštěstí se nepokládal za historika a nepokoušel se uvést místní tradici „na pravou míru“ podle jiných pramenů. Vcelku věrně zaznamenal to, co si vyprávěli jeho sousedé a co bylo blízké i jeho přesvědčení.

Mecerovy *Třeboňské paměti* nejsou uceleným epickým dílem, nýbrž souborem asi šedesáti rozprávek, drobných příběhů, jejichž podstatná část se váže k veřejné činnosti a soukromému životu Petra Voka z Rožmberka. Poslední rožmberský vladař je tu vyličen jako ideální vrchnost, o jaké mohli poddaní ve druhé polovině 17. století jenom snít. Podle představ Mecera i starších tvůrců legendy to byl štedrý a dobrosrdečný člověk, jenž spravedlivě řídil své panství. Neutiskoval poddané a žil v přátelské družnosti se svými dvořany i třeboňskými měšťany. Na sklonku života, v nebezpečných dobách pasovského vpádu, dokázal vlastní obětí zajistit mír jakožto pravý „*křesťanský milostivý pán*“.²¹ Mecer tak navázal na pověst, známou z Balbínova podání, upřesnil ji a dále rozvedl. Názorně doložil, že se právě myšlenka odpovědnosti mocných za udržení míru stala ústředním článkem legendy o Petru Vokovi. Vnější bezpečí a domácí blahobyt vytvářely základ Vokova vysněného vladařství, neboť tehdy „*byl ráj v Třeboni, všeho dobrého dosti*“.²²

Veselý život na třeboňském dvoře se ovšem neobešel bez dámské společnosti. Vyprávění pikantních historek s erotickými náměty skýtalo odedávna příjemnou zábavu a ani Mecer se nesnažil spoutat svou bujnou fantazii. U něho se poprvé setkáváme s tvrzením, že Petr Vok „*choval na třeboňském zámku 16 dam rozličného národu: z Indie, ze Španěl, z Frankreichtu, ze Vlachs, z Turek, z Židův, z Němec, z Polska, mezi nimiž přední plac obdržela Češka Zuzanka, jednoho mlynáře dcera*“.²³ V dochované, žel jenom neúplné, podobě zůstávají Mecerovy záznamy o „*milenkách a služebnicích*“ Petra Voka i „*velmi krásné*“ Zuzance vcelku zdrženlivé, otvírají však prostor k volné fabulaci.²⁴ Pro Mecerovy současníky i pro jejich potomky v následujících staletích bylo podstatné, že třeboňská tradice tak zřetelně zdůraznila národnostní a sociální notu. Vždyť Petr Vok se sice obklopil řadou cizinek, ale nejčestnější místo mezi nimi zajistil české dívce prostého původu!

Třeboňská tradice dokázala využít hry kontrastu, pracovala se světlý i stíny. Připustila tedy i dílčí poklesky svého hrdiny, ale snad jen proto, aby je vzápětí ospravedlnila. Povahovou slabinu Petra Voka, jež se údaj-

ně projevila po manželčině smrti, shledávala v jeho neobyčejné prchlivosti. Poslední Rožmberk prý nad sebou ztrácel kontrolu a v záchvatu zlosti dal popravít několik služebníků. Dodatečně svého neuváženého činu hořce litoval, a proto nařídil přestěhovat kata z Třeboně do Soběslavi, aby měl napříště dost času k vystřízlivění z hněvu. Není tak důležité, že historka nemá nic společného se skutečností, v Třeboni totiž tenkrát mistr ostrého meče vůbec nesídlil. Závažnější je, že v této rozprávce jsou zakódovány otřesné zkušenosti lidí, kteří přežili třicetiletou válku a zvláště obléhání Třeboně. Nesmyslné zabíjení bylo takřka na denním pořádku a drobným lidem, postrádajícím náboženský fanatismus i touhu po vládě, se jevilo jako výsledek neuváženého rozhodování mocných tohoto světa. Východisko z utrpení neznali, a tak si pomohli alespoň pohádkovým řešením – jejich ideální vrchnost dokáže svou chybu rozpoznat a naučí se předcházet vlastním přehmatům.

Podobně se tradice vyrovnala i s náboženstvím Petra Voka. Zakrývat jeho příslušnost k evangelíkům, ani bezvýhradně oslavovat „kacíře“ v době prudké protireformace nebylo dost dobře možné. Proto vznikla pověst o „dobrém *oumyslu*“ pana Voka na smrtelném loži přestoupit nazpět ke katolické víře.²⁵ Poslední Rožmberk se prý chtěl vrátit ke starobylému vyznání svého rodu, ale jeho nehodní služebníci tomu zabránili tím, že k němu nepustili katolického kněze. Ani špetka zaujetí pro katolictví, ani změna osobního přesvědčení, nýbrž jen a jen rozumová úvaha měla vést Petra Voka ke konverzi. Takové řešení bylo jistě blízké treboňským konvertitům, kteří domnělým záměrem svého hrdiny ospravedlňovali vlastní ústupnost a nacházeli tu náplast na své špatné svědomí.

Idealizovaný obraz Petra Voka vznikal ve střetu svých tvůrců s vážnými dobovými problémy. Lidovým vypravěčům dovolil, aby se alespoň vnitřně vypořádali se světskými vrchnostmi. Avšak *Třeboňské paměti* se po svém vyrovnaly také s církví, neboť právě za Mecerova primátorského úřadu vyvrcholil konflikt měšťanů s augustiniány. Proto se vedle Petra Voka objevila v treboňském podání ještě jedna výrazná postava. Nebyl to nikdo z osob zasloužilých o město, nýbrž zvrhlý augustiniánský řeholník Matěj Kozka z Rynáře. Kněz z poloviny 16. století, který svými osudy ztělesňoval rozvrat katolické církve za reformace, byl už zaživa kárán pro nestálost ve víře, neukázněnost, lehkomyšlnost, rozhazovačnost a skandální jednání.²⁶ Přínejmenším ve dvojím smyslu připomínal nenáviděného Norberta Heermanna: byl augustiniánským proboštem v borovanské kanonii, kde Heermann začínal svou dráhu jako administrátor, a ani s jeho katolictvím nebylo všechno v pořádku. Jestliže Heermanna

Třeboňští obviňovali, že jeho příbuzní patří k luteránům a v kostele se posmívají katolickým věřícím, pak Matěj Kozka byl skutečný výlupek věroučné lhostejnosti, jenž bez jakýchkoli skrupulí několikrát přestoupil od katolíků k podobojím a naopak. V *Třeboňských pamětech* vystupuje Kozka jako směšná postava, jako nestydatý vtípálek a dareba, který „*tomu srozuměl, že mu šaškování jeho více k platnosti slouží nežli umění a pobožnost*“.²⁷ Augustiniánský probošt v úloze rožmberského šaška, bezectného a všemi vysmívaného nemravy, to už nebylo jen srovnání, ale i záměrně komponovaný protějšek pyšného probošta Heermanna, byla to dobře mířená rána jeho ctizádosti. Ačkoli Kozka zemřel dávno před nástupem Petra Voka na vladařský stolec, třeboňská tradice zaokrouhlila tento cyklus rozprávek závěrem, že poslední Rožmberk odmítal hrubé Kozkovy žerty a učinil „*jeho šprýmům konec*“.²⁸ V literárním soupeření s idealizovaným vladařem církevní prelát dokonale propadl. Třeboňští měšťané dali průhledným jinotajem zřetelně najevo, co si myslí o vyhlídkách obnovené augustiniánské kanonie.

Rozprávky o dobrotivém Petru Vokovi a nezdárném Matěji Kozkovi žily v ústním podání a šířily se v opisech po zbytek 17. a po celé 18. století. Jejich působení se však omezovalo pouze na Třeboň a blízké okolí, kde mohly lokálně zakotvené příběhy své posluchače a čtenáře nejen pobavit, ale také je podnítit k zaujetí aktuálního politického stanoviska. Se zánikem poddanství a s nástupem občanské společnosti vybledla jejich aktuálnost a politický podtext pozbyl významu. Zato vystoupila na povrch jiná stránka, dobře zapadající do procesu národního obrození. Zdařile ji vystihl Antonín Jaroslav Beck, dnes již zapomenutý literát, ale v polovině 19. století významný činitel veřejného života, roku 1848 dokonce zvolený do ústavodárného říšského sněmu.²⁹ Beck dost možná poznal *Třeboňské paměti* už dřív jako vychovatel v rodině Schwarzenberků. Avšak podle vlastního prohlášení se s jejich písemnou podobou setkal teprve náhodou, když objevil v jakémsi vídeňském antikvariátu rukopis se záznamem třeboňských historek. Neměl potuchy o jejich autorovi, ale zaujaly ho obsah a forma vyprávění. Proto roku 1844 otiskl dvanáct vybraných rozprávek v pražských *Květech*, jednom z nejvýznamnějších časopisů obrozenecké doby.³⁰ Připojil k nim komentář, v němž označil tyto historky za „*jasné perle*“ a „*pravdivé anekdoty*“, skvěle vystihující zajímavé postavy i celý národ. Odtud byl již jen krok k nástinu Beckova programu pro českou literaturu: „... *to, co jen jako náhodou do spisů přísných předkův našich se vloudilo, pilně vyberme,*

aby tím spisovatelé nyní jako soli neb kořením práce své posypali a záživnější učiniti mohli“.³¹

Beckovým přičiněním přerostly *Třeboňské paměti* místní rámeček a vstoupily do povědomí české kulturní veřejnosti. Následovala další vydání v pražských i venkovských časopisech, a řada českých literátů přijala Beckovu výzvu za svou. A nebyli to jen beletristé. I jindy kritičtí historikové jako August Sedláček nebo Zikmund Winter bez váhání opisovali „pravdivé anekdoty“ do svých vědeckých děl, aby je obohatili o ty stránky života, o nichž jiné dobové prameny zpravidla mlčí. Až do roku 1896, kdy vyšel v Českém časopisu historickém zasvěcený rozbor z pera vynikajícího znalce rožmberských archiválií Františka Mareše a tuto problematiku přesvědčivě objasnil, zůstávaly *Třeboňské paměti* nejrozšířenějším zdrojem poznatků o posledním Rožmberkovi a jeho prostředí. Marešovou zásluhou se od sebe s konečnou platností oddělilo vědecké a beletristické nazírání na Petra Voka, avšak stará legenda tím ani zdaleka neztratila přitažlivost.³²

Od svého zrodu v 17. věku, po proměnách v následujících staletích, přežilo legendární podání o Petru Vokovi z Rožmberka až do naší doby. Vyhranilo se v představu o vzorovém renesančním šlechtici, svými lidskými vlastnostmi přerůstajícím svou epochu a blížícím i člověku moderní doby. Vyprávění pozbylo někdejší společensko-politické naléhavosti – proto se také zcela na okraji zájmu ocitl cyklus věnovaný Matěji Kozkovi – a naopak posílilo své nadčasové rysy. Byly to vlastenecká a demokratická nota, jež vynikly zvláště v literárních dílech Františka Kubky a Jana Bora za nacistické okupace,³³ a posléze lidovost, touha po naplnění života hlubokými citovými prožitky a oslava lásky, jimiž je prodchnuto operní ztvárnění Jiřího Pauera.³⁴ Rožmberská legenda se vryla do českého historického povědomí mnohem silněji než vědecké poznatky všech historiků, kteří se zabývali rožmberskou tematikou, dohromady. Přesto však nemohla zastřít otázku, jakže to bylo s Petrem Vokem „doopravdy“ ...

Urozený sirotek

Rožmberkové, kteří vymřeli Petrem Vokem v roce 1611, patřili mezi nejstarobylější rody středověkých a raně novověkých Čech. Jejich první historicky doložený předek patřil ve druhé polovině 12. století mezi čelné příslušníky přemyslovské družiny. Vstoupil do dějin českého státu pod jménem Vítěk I. z Prčice, jenž za své služby v zemské správě a diplomatických poselstvích získal od českých panovníků rozsáhlý pozemkový majetek na jihu Čech. Když v roce 1194 umíral, zanechával po sobě čtyři syny, kteří měli pevné mocenské zázemí na českomoravsko-rakouském pomezí. Všichni se hlásili k velmožskému kmeni Vítkovců a každý z nich založil jeden z významných aristokratických rodů. Vedle pozdějších pánů z Hradce, z Krumlova a z Landštejna to byli právě páni z Rožmberka, kteří pokládali za svého přímého předchůdce Vítka III., dosvědčeného prameny v letech 1194–1236. Někdy před rokem 1250 si vybudovali na horním toku Vltavy hrad a v duchu tehdejší rytířské módy ho pojmenovali německy *Rosenberg* a v počestěném znění *Rožmberk*, Růžová Hora. Od té doby se nazývali pány z *Rožmberka* nebo také z *Růže* neboli latinsky *de Rosis*. Když se Rožmberkové počátkem 14. století stali dědici vymřelé větve pánů z Krumlova, přenesli vlastní sídlo na Český Krumlov, pozvolna vyrůstající v jihočeskou knížecí rezidenci. Svědectvím vysokých rodových ambicí již ve třetí generaci, za Voka I. z Rožmberka roku 1259, se stalo založení velkolepého cisterciáckého kláštera Vyššího Brodu, který začal plnit úlohu církevně správního střediska a současně i rožmberské rodinné hrobky.¹

Téměř v každé generaci zastával některý z Rožmberků přední místo u královského dvora, nejčastěji jako zemský hejtman, pražský purkrabí nebo nejvyšší komorník. Sebevědomí těchto velmožů však nevyvěralo z vrtkavé přízně panovníků, nýbrž z ohromné pozemkové základny

a z uznávaného postavení v zemské šlechtické obci. Na čtyři staletí se stali Rožmberkové silou, která spouštěla rozhodování o osudech českého státu, a to nejen na straně panovníka, ale někdy i v odboji proti němu. Pokud ještě ve 13. a 14. století stáli páni z Rožmberka mezi předními českými velmoži, pak v době převahy stavů nad panovníkem v 15. století již dosáhli jednoznačného prvenství. Zasloužil se o to především Oldřich II. z Rožmberka (1403–1462), mimořádně schopný, avšak v prostředcích naprosto nevybíravý politik, za husitské revoluce a po ní hlava českých katolíků. V jejich očích se stal „*sloupem království a údem nejmocnějším*“,² neboť vskutku napomohl k záchraně otřesených pozic katolické šlechty v Čechách. Pčinil se rovněž o zachování poměrně klidného prostředí na jihočeských panstvích, kde pokračovala kulturní tradice české gotiky a kde vznikaly předpoklady k časnému přijetí některých projevů italského renesančního humanismu.

Cílevědomá Oldřichova politika upevnila katolickou orientaci rodu i jeho mocenské postavení. Za svého vládařství v letech 1418–1451 položil tento velmož základy pro utvoření územně sevřeného a administrativně sjednoceného dominia, které bylo daleko příznivějším východiskem pozdějšího hospodářského rozmachu než kdysi roztržštěná a územně nesouvislá panství. Scelené rožmberské dominium, jež se v hlavních rysech ustálilo v pohusitské době, bylo přibližně vymezeno zemskou hranicí na jihu a městem Sedlčany na severu, rozpínalo se od hradu Helfenburku na západě k Třeboni na východě. V tomto rozsahu předčilo državy ostatních panských rodů v Čechách, ale mohlo se směle měřit i s knížectvími ve Slezsku a s menšími státečky v rozdrobené Svaté říši římské. Nicméně Rožmberkové zůstávali pouze „pány“, neboť podle zvykového práva i zemského zřízení bylo české panstvo nejvyšším stavem, zatímco cizozemské tituly knížat a hrabat neměly větší váhu než soukromá ozdoba svých nositelů.³

Neznamenalo to však, že by se Rožmberkové stali hlasateli rovnostářství uvnitř panského stavu. Za naprostou samozřejmost pokládali své místo mezi „starožitnými“ panskými rody, jež si činily nárok na obsazování nejvyšších zemských úřadů a odsouvaly do pozadí historicky mladší rody „novožitné“. Jejich dynastická ctižádost však sahala ještě výš. Když ze soupeření o český královský trůn roku 1458 vyšel vítězně kališník Jiří z Poděbrad, uzavřela se tato cesta pro pány z Rožmberka, kteří se však soustředili na potvrzení přednostního postavení v české stavovské obci. Za pomoci padělaných listin, jež vyšly z Oldřichovy falzátorské dílny, vznikla domněle starobylá privilegia, stvrzující výlučnost Rožmberků.

Mimoriádný význam mělo ustanovení o vladařství rožmberského domu, podle něhož měl být vždy nejstarší člen rodu vladařem jednotného a nedělitelného dominia, zatímco všichni ostatní členové mu měli zůstat podřízeni. Toto účinné opatření proti rozpadu rožmberské državy se neformálně uplatňovalo už dříve, neboť podivuhodnou shodou okolností se vyskytl v každé generaci vždy jen jediný nositel rodu.⁴ Přesto až do devadesátých let 15. století zůstávala nedělitelnost dominia vnitřní rodinnou záležitostí. Avšak vkladem Oldřichova falza do zemských desek roku 1493 nabyl podvrh platnosti zákona, uznávaného potom až do smrti Petra Voka.⁵

Doba poklesu panovnické moci a vrcholící krystalizace stavovského státu otevřela prostor k dovršení Oldřichových záměrů. Rožmberkové – v duchu tehdy oblíbených genealogických legend – rozšířili fiktivní představu, že pocházejí z proslulé knížecí dynastie *Ursinů* či v italském znění *Orsiniů*, kteří v Itálii užívali podobného znaku červené růže na stříbrném poli jako čeští páni z Růže. Ještě důležitější byl úspěch šestého vladaře Petra IV., který v letech 1497–1501 dosáhl všeobecného uznání a zákonného zakotvení zásady, že vladařům rožmberského domu bude trvale patřit hned po králi první místo v zemi. Rod katolických velmožů, držící největší dominium v Čechách, ozdobený staletou tradicí a leskem římského knížecího původu, stál tak na počátku 16. století i podle zemského práva v čele české šlechty a tím také na výsadním místě v celém českém státě.⁶

Nic z toho by nemohli Rožmberkové získat a udržet, kdyby nevládli obrovským bohatstvím. Jeho pevný základ tvořilo hospodářsky prosperující dominium, na němž se rozvíjelo výnosné rybníkářství, těžba a zpracování drahých rud, v přibývajících městech a městečkách čile pulzovala řemeslná výroba i obchod a tisíce poddaných pravidelně odváděly poplatky své vrchnosti.⁷ Avšak v době všeobecného rozmachu zasáhla nahodilá okolnost, která dosavadní úspěchy zpochybnila. Stárnoucí vladař Petr IV. z Rožmberka, který po smrti manželky a jediné dcery propadal těžkým depresím, duševně onemocněl a zaujal nenávistné stanovisko ke svým čtyřem synovcům, kteří se měli stát jeho pokračovateli. Rozhodl se vydělit je a rožmberský majetek odkázat svým domnělým přátelům v čele s nejvyšším purkrabím Zdeňkem Lvem z Rožmitálu. Zveřejnění utajované závěti po skonu Petra IV. v říjnu 1523 znamenalo otřes nejen pro mladé Rožmberky, ale i pro celou zemi, neboť rozdělení dominia by nutně narušilo majetkovou a mocenskou rovnováhu české stavovské společnosti ve prospěch Zdeňka Lva a jeho stoupenců. Vydělení Rožmberkové, do jejichž čela se postavil nejmladší z bratří, zkušený vá-

ROŽMBERŠTÍ VLADAŘI V 15. – 17. STOLETÍ

(Tabulka zachycuje základní vztahy mezi dvanácti vladaři z VIII. – XII. generace rodu)

(VIII.)

OLDŘICH II. (1., 1418–1451)
* 13. 1. 1403, † 29. 4. 1462

(IX.)

JINDŘICH IV. (2., 1451–1457)   JAN II. (3., 1457–1472)
† 25. 1. 1457   † 8. 11. 1472

(X.)

JINDŘICH V. (4., 1472–1475)   VOK II. (5., 1475–1493)   PETR IV. (6., 1493–1523)
* 25. 6. 1456, † 21. 5. 1489   * 18. 7. 1459, † 1. 9. 1505   * 17. 1. 1462, † 9. 10. 1523

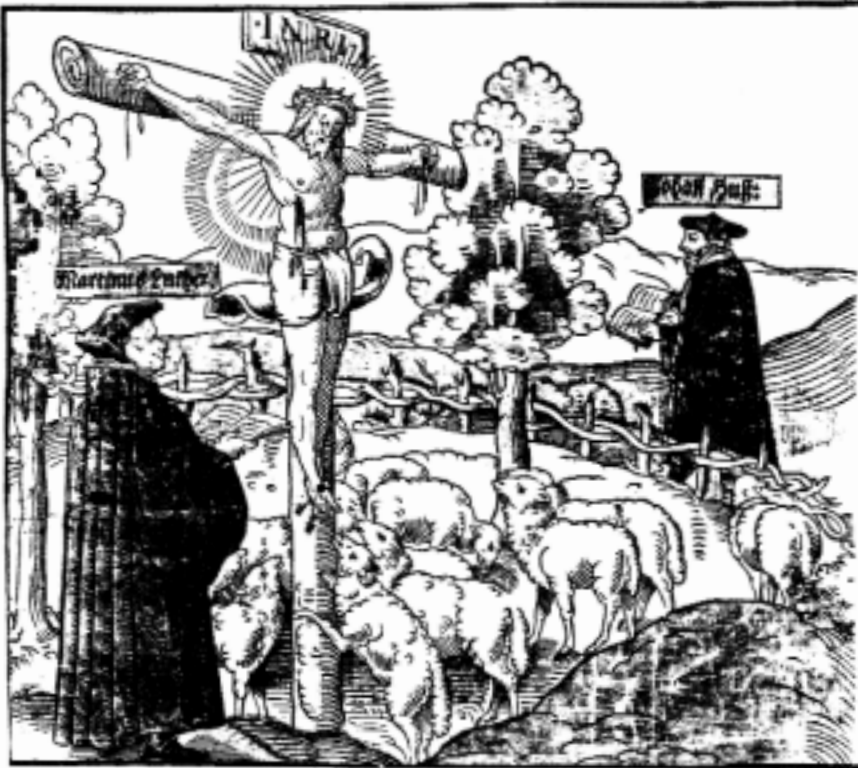
(XI.)

JAN III. (8., 1526–1532)   JOŠT III. (9., 1532–1539)   PETR V. (10., 1539–1545)   JINDŘICH VII. (7., 1523–1526)
* 24. 11. 1484, † 29. 2. 1532   * 30. 6. 1488, † 15. 10. 1539   * 17. 12. 1489, † 6. 11. 1545   * 15. 1. 1496, † 18. 8. 1526

(XII.)

VILÉM (11., 1551–1592)   PETR VOK (12., 1592–1611)
* 10. 3. 1535, † 31. 8. 1592   * 1. 10. 1539, † 6. 11. 1611

* narození   † úmrtí   (VIII.) pořadové číslo generace   (1.) pořadové číslo vladaře   1418–1451 rozpětí vládařské působnosti

Martin Luther a Jan Hus jako představitelé reformovaného křesťanství.
Dřevořez Mistra M. S. ze 16. století.

lečník Jindřich VII., se rozhodli pro odpor. Nebyli sami, a tak Českému království hrozila vnitřní válka.⁸

K vyhocení vratkých vnitropolitických poměrů došlo uprostřed převratných událostí evropského dosahu. Dávný český problém – soužití menšinových katolíků s většinovými kališníky – nabyl po roce 1517 nové aktuálnosti vystoupením wittenberského profesora Martina Luthera v sousedním Sasku a lavinovitým šířením jeho protikatolického učení, jež se nepřímou přihlásilo k husitskému odkazu. Vzápětí za západním pomezím Čech vypukl velký sociální a politický konflikt, německá selská válka, kdežto na jihovýchodě Evropy narůstala hrozba osmanské rozpínavosti, která se už dotýkala hranic česko-uherského soustátí. Mladý

král Ludvík Jagellonský volal do zbraně proti tureckému nebezpečí, a protože Rožmberkové nutně potřebovali získat krále na svou stranu, Jindřich VII. vystrojil 600 pěších a 200 jízdních vojáků a vyslal je ke králi.⁹ Leč ještě před osudnou porážkou křesťanských vojsk u Moháče třicetiletý rožmberský vladař 18. srpna 1526 zemřel. Předešel svého panovníka o pouhých jedenáct dnů, a tak se v kritickém okamžiku českého státu zároveň uvolnil královský trůn i rožmberský vladařský stolec.¹⁰

Zbylí Rožmberkové se okamžitě orientovali na rakouského kandidáta, arciknížete Ferdinanda, a stáli v přední řadě českých velmožů, kteří mu dopomohli k dosažení svatováclavské koruny. Rožmberkové sotva tušili, jak silného protivníka získává ve Ferdinandovi I. česká šlechta. Zato správně pochopili, že právě tento kandidát by měl i bez jejich podpory největší naději na úspěch a že tedy touto volbou podstupují nejmenší riziko. V těžké chvíli jim však záleželo především na příznivém řešení vlastního existenčního problému. Nový král skutečně rožmberskou pomoc ocenil a po dlouhých jednáních v červnu 1528 donutil rožmitálské seskupení ke kompromisu. Na jeho základě pozbyla závěť choromyslného Petra IV. platnosti a dominium zůstalo zachováno jako celek, ovšem Rožmberkové museli svým nepřátelům zaplatit odškodné. Bylo mnohem nižší, než původně vymáhal Zdeněk Lev se svými stoupenci, ale i tak částka 126 250 zlatých rýnských znamenala pro rožmberskou pokladnu obrovské zatížení. Na její úhradu padl rodový poklad, mnoho kostelních klenotů, výnos rudných dolů a zvýšeného zdanění poddaných. Při největší úspornosti se podařilo do roku 1531 pokrýt alespoň Rožmitálovy pohledávky, ale důsledky finanční tísně a vyčerpání trvaly ještě ve třicátých a čtyřicátých letech 16. věku. Způsobily útlum hospodářských investic a ochromení politické aktivity rodu za vladařství Jošta III. (1532–1539) a Petra V. (1539–1545), otce a strýce Petra Voka z Rožmberka. Přesto však to bylo vítězství, jež umožnilo roku 1529 obnovit starý rodový řád. Nedělitelnost dominia a podřízení všech členů rodu vladaři měly natrvalo zaručit přednostní majetkové a politické postavení Rožmberků v Českém království.¹¹

Nastával ovšem nejvyšší čas řešit i otázku skutečného následnictví. Neboť nikdo z Rožmberků jedenácté generace neměl dědice, ba dokonce žádný ze tří žijících bratří si dosud nenašel manželku, s níž by mohl legitimního potomka zplodit. Nejstarší z bratří Jan III., který se v mládí oddal církevní službě a působil v hodnosti nejvyššího převora českých johanitů, musel dodržovat celibát. Nejmladší Petr V., řečený Kulhavý, snad pro svůj tělesný nedostatek trvale žil v osamění. Jediným zachráncem

Ferdinand I., římský, český a uherský král. Jezdecký portrét na medaili Kryštofa Füssla z roku 1541.

rožmberské budoucnosti se tedy mohl stát Jošt III., ale i on zůstával až do čtyřicítky svobodný. Konečně v roce 1529, kdy došlo k obnovení starého rodového řádu, se rozhodl oženit s Bohunkou, původním jménem Vendelínou, která pocházela ze starobylého rodu Starhemberků. Byl to svazek hodný Rožmberka, neboť Starhemberkové odvozovali svůj původ od někdejších štýrských vévodů a patřili k předním aristokratům v alpských zemích. Avšak první Joštovo manželství mělo krátké trvání. V lednu 1530 se z něho narodila dcera Anna, pozdější choť českého nejvyššího kancléře Jáchyma z Hradce, ale matka zaplatila porod vlastním životem. Jošt i nadále postrádal mužského dědice.¹²

Nyní vstoupily do hry vyšší zájmy habsburské vládnoucí dynastie. Nedávno nastolený král Ferdinand I. měl na přelomu dvacátých a třicátých let 16. věku vážné starosti s udržení volného svazku česko-rakousko-uherského soustátí proti vnějším nepřátelům, ale také proti opozičním silám uvnitř svých zemí. Ve složitém střetání centralizačních a odstředivých tendencí v monarchii musel počítat s každým činitelem, který by mohl podpořit panovníkovy záměry. Nebylo mu proto lhostejné, jaký osud potká nejpřednější velmožský rod, který se na stranu Ferdinanda I. přiklonil už před jeho nástupem na český trůn. Jestliže za prvním Joštovým sňatkem lze králův zájem jen tušit – zřejmě nikoli náhodou se stala Ferdinandova choť, královna Anna Jagellonská, kmotrou Joštovy dcery – pak na cestě k druhému manželství je Habsburkova iniciativa jasně patrná.¹³

POSLEDNÍ GENERACE ROŽMBERKŮ

(Rodina Jošta III., otce Petra Voka z Rožmberka)

Jošt III. z Rožmberka

* 30. 6. 1488, † 15. 10. 1539

∞ 1. (1529) Bohunka
ze Starhemberka,
† 27. 1. 1530

∞ 2. (1530) Anna z Rogendorfu
† 5. 9. 1562

Anna
* 26. 1. 1530,
† 16. 12. 1580.
∞ (2. 3. 1546),
Jáchym z Hradce
(* 14. 7. 1526,
† 12. 12. 1565)

Ferdinand
Vok
* 27. 4. 1531,
† 9. 12. 1531

Alžběta (Eliška)
* 30. 10. 1532,
† 5. 2. 1576
∞ (4. 2. 1554),
Jindřich ze
Švamberka,
† 19. 1. 1574

Oldřich IV.
* 11. 2. 1534,
† 21. 2. 1535

VILÉM
* 10. 3. 1535,
† 31. 8. 1592;
sňatky:
∞ 1. (28. 2. 1557),
Kateřina z
Brunšviku, * asi
4. 6. 1534,
† 10. 5. 1559;
∞ 2. (14. 12. 1561,
Žofie z Braniboru, *
14. 12. 1541,
† 27. 6. 1564;
∞ 3. (27. 1. 1578),
Anna Marie z
Bádenu, * 22. 5.
1562, † 25. 4. 1583;
∞ 4. (11. 1. 1587),
Polyxena z
Permštejna, * 1567,
† 24. 5. 1642

Bohunka
* 17. 3.
1536,
† 17. 11.
1557,
∞ (19. 1.
1556), Jan
ml. Popel
z Lobkovic
a na Hor-
šovském
Týně,
* 8. 11. 1510,
† 12. 4. 1570

Eva
* 12. 4. 1537,
† srpen 1591,
∞ 1. (10. 9.
1564) Mikuláš
Kateřina
z Ludanic,
* asi 1567
† 22. 6. 1601

PETR VOK
* 1. 10. 1539,
† 6. 11. 1611,
∞ (14. 2. 1580)

Adam II. z Hradce
* 1549, † 24. 11. 1596,
∞ (21. 9. 1574).

Anna
* 16. 7. 1557
∞ (21. 9. 1579),

Oldřich Felix Popel
z Lobkovic a na Kosti,
† 1604

Anna Marie z
Bádenu, * 22. 5.
1562, † 25. 4. 1583;
∞ 4. (11. 1. 1587),
Polyxena z
Permštejna, * 1567,
† 24. 5. 1642

Jan Zrinský
ze Serynu
* 1565,
† 24. 2. 1612,
∞ 7. 11. 1600
Marie Magdaléna
z Kolovrat

Jan Zrinský
ze Serynu
* 1565,
† 24. 2. 1612,
∞ 7. 11. 1600
Marie Magdaléna
z Kolovrat

Jáchym Oldřich
z Hradce

Lucie Otýlie z Hradce

* 1. 12. 1582, † 2. 1. 1633,
∞ (13. 1. 1602), Vilém Slavata
z Chlumu a Košumberka,
* 1. 12. 1572, † 19. 1. 1652

∞ 2. (1530) Anna z Rogendorfu
† 5. 9. 1562

Maxmiliána

z Hohenzollernu,

* 11. 9. 1649

* narození

∞ sňatek

==== manželky Jošta III. z Rožmberka

----- děti Jošta III. z Rožmberka

Sotvaže uplynul několikaměsíční smutek, jež musel vdovec zachovat se zřetelem na veřejné mínění, dříve tak váhavý Jošt se oženil podruhé. Nová nevěsta patřila mezi družky královny Anny a pocházela rovněž z rakousko-štýrského prostředí. Byla to Anna z rodu svobodných pánů (později hrabat) Rogendorfů, kteří se účinně zapojili do budování velmočenského postavení Habsburků v Evropě. Annin otec Wolfgang sloužil římskému císaři a španělskému králi Karlovi V. jako místodržící v nizozemské provincii Frísku, strýc Vilém I. z Rogendorfu dosáhl závratné kariéry jako habsburský vojevůdce, dvorský hofmistr a předseda vídeňské tajné rady. Pod španělskými praporce porazil Maury a úspěšně bojoval proti Francouzům, až nakonec v srpnu 1541 v hodnosti Ferdinandova generála utrpěl u Budína rozhodnou porážku od Turků a zahynul na útěku ze ztracených Uher. Avšak za příprav k sňatku stál Vilém, který se těsně předtím přičinil o záchranu Vídně při prvním tureckém obléhání roku 1529, a s ním i celý rod Rogendorfů, na výsluní habsburské přízně.¹⁴ Přiměřeně tomu se Joštova svatba konala při zasedání říšského sněmu v jihoněmeckém Augšpurku s nevšední okázalostí, podle zprávy rožmberského letopisce Václava Březana jako „*slavné veselí svatební v přítomnosti nejvyšších z křesťanstva potentátů, císaře Karla, krále Ferdinanda, kurfiřtů, knížat a znamenitých legátů*“.¹⁵

V době, kdy mezi habsburskými dědičnými zeměmi a nově získaným Českým královstvím nebyla jiná pouta než panovník a několik ústředních úřadů, naznačovala honosná svatební slavnost celé Evropě, jak všestranně sílí svazky mezi Čechami a Rakousy. Zájmové sepětí vládnoucí elity obou zemí nemělo zdaleka jen symbolický význam. Spříznění a společenské i majetkové sblížení vytvářelo předpoklady k rychlému uchycení rakouské šlechty v českých zemích, usnadňovalo jí cestu k nabytí statků a plnoprávného politického postavení v prostředí, do něhož by jinak rakouští aristokraté pronikali s nemalými obtížemi. Zatímco se vytváření státoprávních, hospodářských a kulturních pojítek mezi značně odlišnými zeměmi habsburského soustátí protáhlo na dlouhá desetiletí, sblížení předních velmožských rodů politickými sňatky znamenalo cestu rychlou nebo přinejmenším velmi slibnou.¹⁶

Neznamenalo to však jednostranné zvýhodnění Rakušanů, kteří – pokud se chtěli prosadit v českých zemích – si museli osvojit zdejší zvyklosti a právní zřízení, mnohdy i zvládnout český jazyk. Stejnou příležitost získávali rovněž čeští aristokraté, kteří se sice jen výjimečně zajímali o přesídlení do chudších hornatých Rakous, zato však se jim nyní otvíral přístup k habsburskému dvoru. Jošt III. z Rožmberka postrádal

Svatební oděv šlechty
kolem poloviny 16. století.
Dřevořez Erharda Schöna.

vyšší politické ambice, a spříznění s Rogendorfy k výraznému posílení svého vlivu v okolí krále Ferdinanda nevyužil. Nicméně i bez Joštova přičinění důsledky sňatku začlenily Rožmberky do habsburské politické koncepce a mnohem výrazněji než dřív je spoutaly s rakouskou šlechtou. Svazky příbuzenství a švagrovství sehrávaly ve stavovské společnosti nedocenitelnou úlohu. Rozvíjely se na úrovni partnerství vysoce privilegované společenské elity a vytvářely rozvětvenou síť konexí, jež otvíraly dveře k panovníkovi i k vysokým úřadům a napomáhaly při sňemovních, administrativních a soudních jednáních. Zvyšovaly prestiž osob vstupujících do veřejného života a ve chvílích politických krizí se mohly stát rozhodující oporou jednotlivce i rodu.¹⁷

Rogendorfové, vzájemnými sňatky a společnými zájmy těsně propojení s neméně vlivnými hrabaty ze Salmu a svobodnými pány Hofmanny z Grünpüchlu, drželi řadu klíčových pozic u královského dvora,

v ústřední administrativě, vojenství a v církevní správě. Stejně jako další rakouští aristokraté se už dávno sžili s Habsburky a mnohem iniciativněji než čeští velmoži se chopili jedinečné příležitosti k politickému vzestupu, kterou jim nabídlo budování středoevropské monarchie. Už proto si po roce 1526 velmi hleděli dobrých vztahů s předními panskými rody v Čechách, zejména s Rožmberky. Ve třicátých a čtyřicátých letech se pak hlavním předmětem jejich zájmu stali dědicové rožmberského dominia.¹⁸

Čekání na dědice poutalo veřejný zájem na české i na rakouské straně, ale především bylo náplní života Joštova a Annina. Za devět let, jež osud vyměřil Joštovi III. po uzavření manželství s Annou z Rogendorfu, dala mu tato žena sedm dětí. Tak vysoká frekvence porodů nebyla v 16. století výjimkou ani u šlechticů a některých českých královen. Její rub spočíval v poměrně velké kojenecké úmrtnosti, která krutě stíhala i Joštovu rodinu. Když se 27. dubna 1531 narodil Anně první syn, šťastná matka to ihned listem oznámila královně Anně a požádala ji o zprostředkování kmotrovství.¹⁹ Ferdinand I. se skutečně stal, byť jen v zastoupení, kmotrem vytouženého dítěte, jež dostalo jméno Ferdinand Vok. Radost však netrvala dlouho, neboť chlapec zemřel již 9. prosince, v necelých osmi měsících. Příštího roku, 30. října 1532, přivedla Anna na svět dceru Alžbětu a po ní 11. února 1534 dalšího chlapce – Oldřicha. Znovu se opakoval honosný ceremoniál křtu, při němž královský pár zastupoval pasovský biskup Arnošt z bavorské vévodské dynastie Wittelsbachů. Leč po roce zemřel i Oldřich IV. z Rožmberka. Matka se ani nemohla pohroužit do zármutku, neboť tři týdny po Oldřichově smrti, 10. března 1535, se jí narodil další syn Vilém. V ročních intervalech ho následovaly dcery Bohunka (17. března 1536) a Eva (12. dubna 1537).²⁰

Konečně ve středu 1. října 1539 se řada Joštových a Anniných potomků uzavřela. Toho dne, k šesté hodině ranní, v jedné z komnat českokrumlovského hradu přišel na svět benjamínek Petr Vok Volf. Narodil se v den svatého Remigia, galského šlechtice a remešského biskupa, který se kdysi na úsvitu středověku vydatně zasloužil o rozšíření evangelia ve Franské říši.²¹ Prameny dosud nevypověděly nic o tom, zda se Petr Vok někdy ke svému patronu hlásil, jisté sepětí tu však bylo. Přinejmenším symbolicky předznamenávalo celoživotní pouť Petra Voka za niterným pochopením evangelia a jeho hledání pravé církve, které jej vytrhlo z rožmberské rodové tradice a dalo jeho životu hlubší duchovní rozměr.

Rodiče se ovšem snažili vložit do kolébky novorozence především těsné svazky s předešlými pokoleními. Zvolili k tomu nezvykle ztrojené jmé-